

dr Elżbieta Płóciennik
Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk o Wychowaniu
Katedra Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej

Kompetencja diagnostyczna nauczyciela w świetle podstawy programowej wychowania przedszkolnego

Opublikowane w: Leżańska W. red., (2011), *Nauczyciel wczesnej edukacji. Na drodze do profesjonalnego mistrzostwa*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego (strony: 213-227).

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego z dnia 23 grudnia 2008 roku opisuje *proces wspomagania rozwoju i edukacji dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym*¹. W jej tekście, obok celów i obszarów edukacji przedszkolnej, sformułowano także umiejętności i wiadomości, którymi dzieci powinny się wykazywać pod koniec edukacji przedszkolnej.

W podstawie programowej wychowania przedszkolnego zapisano także, że zadaniem nauczycieli jest prowadzenie obserwacji pedagogicznych, by m. in. *...pomóc (..) nauczycielowi przedszkola przy opracowaniu indywidualnego programu wspomagania i korygowania rozwoju dziecka, który będzie realizowany w roku poprzedzającym rozpoczęcie nauki w szkole podstawowej*². A zatem nauczyciel przedszkola powinien tak organizować proces kształcenia, by stopniowo, etapami, przygotowywać dziecko do osiągnięcia umiejętności i wiadomości zapisanych w podstawie programowej. W związku z powyższym uważam, że nauczycielowi niezbędne są takie składniki umiejętności merytorycznych, jak:

- znajomość zasad stosowania taksonomii celów poznawczych, praktycznych i wychowawczych (biorąc pod uwagę predyspozycje i możliwości rozwojowe dziecka w wieku przedszkolnym);

¹ Rozporządzenie MEN z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dziennik Ustaw z dnia 15 stycznia 2009.

² Tamże.

- rozumienie zapisów umiejętności i wiadomości dokonanych w podstawie programowej wychowania przedszkolnego z uwzględnieniem zasady aktywizacji dziecka oraz stopniowania trudności oraz sprawne przekształcanie ich na cząstkowe, elementarne i stopniowo coraz bardziej złożone kompetencje, nabywane przez dziecko 3-, 4- i 5-letnie w długotrwałym procesie ich rozwoju;
- diagnozowanie (obserwacja, rejestracja i przekształcanie wiedzy o dziecku na program działań dziecka wspieranego przez nauczyciela) poziomu aktualnych umiejętności i wiadomości dziecka przygotowującego się do podjęcia nauki w szkole przez wszystkie lata przedszkolne, także w obszarach umiejętności oraz nawyków samoobsługowych i społecznych.

Można więc stwierdzić, że zapisy podstawy programowej wychowania przedszkolnego generują specyficzne wymagania odnośnie do kompetencji nauczycielskich, zarówno w obszarze wiedzy metodycznej, komunikacji, diagnozy, jak i w obszarze umiejętności praktycznych.

1. Diagnoza pedagogiczna

W odróżnieniu od pomiaru psychologicznego i psychometrycznego³, diagnoza pedagogiczna jest rozpoznawaniem umiejętności i aktualnego poziomu rozwoju ucznia oraz śledzeniem zmian, jakie w nim zachodzą pod wpływem oddziaływania pedagogicznego⁴.

Jednak pod wpływem refleksji opartych na wynikach diagnozy, zarówno tej indywidualnej jak i zbiorowej, może ona również pomagać nauczycielowi weryfikować oraz doskonalić stosowane przez niego metody, formy pracy czy środki dydaktyczne. Diagnoza pedagogiczna może zatem służyć także ocenie efektów działalności pedagogicznej, planowaniu i prognozie zmian w procesie dydaktyczno-wychowawczym, zarówno na poziomie pojedynczych zajęć jak i w odniesieniu do całego procesu edukacji⁵.

W sensie ilościowym diagnozę w pedagogice wyraża pomiar dydaktyczny, czyli *czynność badawcza polegająca na ustaleniu, czy jednostka spełnia określone wymagania w zakresie umiejętności wykonywania pewnych operacji ... w ściśle ustalonych zewnętrznych*

³ Por.: A. Anastasi, S. Urbina, *Testy psychologiczne*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 1999; E. Hornowska, *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2001

⁴ Por.: B. Niemierko, *Pomiar sprawdzający w dydaktyce*, PWN, Warszawa 1993; B. Wilgocka-Okoń, *Gotowość szkolna dzieci sześciolatek*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2003, s. 26; W. Kubielski, *Podstawy pomiaru, konstruowania i ewaluacji testu dydaktycznego*, WSP TWP, Warszawa 2006.

⁵ Por.: I. Adamek, *Ewaluacja i ocenianie [w:] Nauczyciel i uczeń w edukacji zintegrowanej*, pod red. I. Adamek, Wyd. AP, Kraków 2001, s.76-90.

*i wewnętrznych warunkach edukacji*⁶. Przedmiotem pomiaru dydaktycznego są różne właściwości zachowania się, cechy osobowości lub posiadane wiadomości i umiejętności jednostek jako wynik procesu kształcenia⁷.

Według B. Niemiecki kompetentny nauczyciel potrafi dobrać narzędzia ewaluacji do rodzaju sytuacji dydaktycznej, wytworzyć narzędzia diagnozy, stosować narzędzia pomiaru osiągnięć uczniów i interpretować uzyskane wyniki, wykorzystywać wyniki ewaluacji osiągnięć uczniów, budować trafne procedury oceniania osiągnięć uczniów wyrażone w stopniach szkolnych, a także przedstawić wyniki uczniom, rodzicom, dyrekcji i innym nauczycielom⁸.

2. Diagnoza w przedszkolu

Diagnoza w przedszkolu prowadzona jest przede wszystkim poprzez obserwację⁹ związaną ściśle z kontrolowaniem przebiegu zaprojektowanego oddziaływania pedagogicznego. Specyfika rozwoju psychofizycznego dziecka w wieku przedszkolnym wymaga od nauczyciela doboru i uwzględniania naturalnych sytuacji oraz zadań do wykonania, które są na miarę możliwości psychofizycznych dziecka w wieku od 3 do 6 lat. W odniesieniu do dzieci w wieku przedszkolnym szczególnie niezbędna jest różnorodność metod i technik służących uzyskaniu bogatych i wyczerpujących informacji na temat umiejętności przejawiających się w obserwowalnych zachowaniach dziecka na terenie przedszkola. Tym bardziej, że w literaturze podkreśla się niedoskonałość pojedynczych metod w badaniu umiejętności czy osiągnięć rozwojowych małych dzieci i proponuje się stosowanie co najmniej kilku technik badawczych jednocześnie¹⁰.

Diagnozowanie nie może opierać się także na jednokrotnym zastosowaniu wybranego sposobu lub narzędzia badawczego, ponieważ, aby stwierdzić, czy dziecko potrafi realizować podjęte lub powierzone zadania należy badanie przeprowadzić kilkakrotnie, uzupełniając je jednocześnie rozmową z dzieckiem, co sprzyja:

- podtrzymywaniu zainteresowania wykonaną pracą,
- zachęceniu dziecka do bogatych wypowiedzi,
- inspirowaniu do kontynuowania przez dziecko działania w innych formach aktywności,

⁶ W. Kubielski, *Podstawy pomiaru...*, s. 14.

⁷ Tamże, s. 34-28.

⁸ Zob.: B. Niemiecki, *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, WSiP, Warszawa 2002.

⁹ Zob.: M. Karwowska-Struczyk, W. Hajnicz, *Obserwacja w poznawaniu dziecka*, WSiP, Warszawa 1998.

¹⁰ J. Uszyńska-Jarmoc, *Twórcze zdolności potencjalne i realizacyjne dzieci w młodszym wieku szkolnym: analiza różnic indywidualnych [w:] Dylematy edukacji artystycznej. t. II*, pod red. W. Limont, K. Nielak-Zawadzkiej, Impuls, Kraków 2006, s.113.

- podnoszeniu samooceny dziecka i jego wiary we własne możliwości.

W diagnozowaniu pewnej grupy umiejętności dziecka w wieku przedszkolnym skuteczne są karty pracy. Dzięki nim, nauczyciel nie tylko może otrzymać dowody umiejętności dziecka w sensie ilościowym, ale również na bieżąco może obserwować zmiany jakościowe w rozwoju dziecka - przemiany w sposobie myślenia, w ocenie otaczającej rzeczywistości. Poza tym, karty pracy umożliwiają nauczycielowi indywidualne postrzeganie każdego wychowanka i jego umiejętności oraz są elementem organizacji warunków do rozwijania czy realizowania dziecięcych zainteresowań.

Karty pracy dla dzieci w wieku przedszkolnym, opracowane przez nauczyciela pod kątem ich zainteresowań i potrzeb, oprócz stymulowania aktywności intelektualnej mogą pełnić jeszcze kilka innych funkcji: **usprawniającą** (doskonalenie koordynacji wzrokowo-ruchowej oraz sprawności manualnej), **ekspresywną** (ekspresja myśli, przeżyć, uczuć i wyobrażeń), **kształcącą** (wizualizacja, a przez to wzbogacanie jego myśli i przeżyć wewnętrznych, rozwijanie zainteresowań poprzez dostarczanie nowych, niezwykłych tematów do refleksji, niezwykłych form pracy oraz sposobów wykorzystania materiałów), **terapeutyczną** (sposób „oswajania” niepokojących myśli, wypowiedania się na tematy wywołujące negatywne emocje, zaspokojenie potrzeby aktywności, działania, tworzenia) oraz **diagnozującą** (informacje o różnorodnych umiejętnościach dziecka)¹¹.

Nie należy pomijać innych form monitorowania rozwoju dzieci w oparciu o różnorodne formy aktywności dziecka podejmowane w przedszkolu i w domu. Do nich zaliczyć należy m.in.: swobodną zabawę dziecka, wypowiedzi dziecka w sytuacjach okolicznościowych, zadawanie pytań i udzielanie odpowiedzi, opisywanie ilustracji, także niejednoznacznych, niewerbalne wypowiedzi dziecka, efekty hodowli, wypełnianie odpowiedzialnych zadań pracą zespołową czy wykonywanie złożonych poleceń i poleceń dotyczących treści niedostępnych bezpośredniej obserwacji.

Z kolei sprawdzając i opisując kreatywność dziecka, należy także uwzględnić te jego zdolności, które warunkują dostrzeganie i rozwiązywanie problemów, a więc:

- płynność myślenia: umiejętność podawania słów spełniających określone wymogi formalne lub odpowiednie wymagania treściowe, konstruowania wypowiedzi z kilku elementów oraz wytwarzania pomysłów w sytuacjach wymagających wielu odpowiedzi.

¹¹ Opracowanie własne.

- giętkość myślenia: umiejętność produkowania zróżnicowanych jakościowo pomysłów oraz dokonywania zmian materiału symbolicznego.
- oryginalność myślenia: umiejętność konstruowania niezwykle zdarzeń w historyjkach, bajkach, umiejętność nadawania opowieściom tytułów czy konstruowania nowych zastosowań przedmiotów.
- wrażliwość na problemy: umiejętność dostrzegania problemów, które występują w danej sytuacji, opisywania sytuacji i formułowania dostrzeżonych problemów; w tym wrażliwość na umowne znaki, litery, cyfry, znaki matematyczne oraz na problemy semantyczne (pojęcia i sądy o rzeczywistości)¹².

Nie należy zapominać o jeszcze jednym sposobie poznawania dzieci w wieku przedszkolnym - o ścisłej współpracy z rodzicami, kierowaniu do nich pytań o zachowania dziecka w domu (w innym niż przedszkole otoczeniu), o wypowiedzi dziecka, dotyczące przedszkola, kolegów, ulubionych zajęć dziecka, o stan jego zdrowia czy o reakcje na zewnętrzne, sprzyjające lub niesprzyjające, okoliczności i warunki itp. To rodzice najczęściej posiadają bogate informacje na temat zachowania swojego dziecka, które nie jest zniekształcone przez wpływ specyficznych warunków przedszkola, stopień adaptacji do pozarodzinnych warunków czy obawę przed nową sytuacją.

Niezmiernie ważne są więc relacje między nauczycielem a rodzicami, w tym także wzajemna wymiana informacji o postępach i trudnościach dziecka. Z kolei nauczyciel powinien systematycznie informować rodziców o postępach dziecka, o jego zachowaniu na terenie przedszkola, także poprzez ocenę opisową zaobserwowanych umiejętności i kompetencji dziecka.

3. Kompetencja diagnostyczna nauczyciela

W literaturze psychopedagogicznej określa się różne kompetencje (osobiste dyspozycje w zakresie wiedzy, umiejętności i postaw), jakie powinien nabyć i rozwinąć nauczyciel. Przejawiają się one w zachowaniach nauczyciela i pozwalają realizować zadania pedagogiczne na odpowiednim poziomie.

Przykładowe klasyfikacje nauczycielskich kompetencji uwzględniają kompetencje niespecyficzne, dotyczące umiejętności warunkujących skuteczność działań każdego nauczyciela (np. pedagogiczne, metodyczne, wychowawczo-dydaktyczne, organizacyjne).

¹² Przykłady innych ćwiczeń, pozwalających nauczycielom rozwijać u dzieci myślenie dywergencyjne, czytelnik odnajdzie w publikacjach Jana Zborowskiego, Witolda Dobrołowicza, Wiesława Puśleckiego, Krzysztofa J. Szmidta.

Wspomina się także o nauczycielskich kompetencjach interpersonalnych, osobowościowych, komunikacyjnych i innowacyjnych, kompetencji współdziałania czy informatyczno-medialnej¹³.

Coraz częściej do wymienionych kompetencji dodawana jest kompetencja diagnostyczna warunkująca optymalne i efektywne rozpoznanie możliwości, zdolności, trudności oraz potrzeb wychowanków i uczniów w aspekcie jednostkowym jak i grupowym, z uwzględnieniem ich stanu zdrowia, mocnych i słabych stron osobowości, percepcji i umysłowości, a także warunków środowiskowych, w jakich oni się rozwijają¹⁴.

W przypadku nauczyciela przedszkola, dokonującego diagnozy dziecka w wieku przedszkolnym poprzez obserwację, wyróżnione zostały w literaturze następujące właściwości niezbędne w przygotowaniu obserwacji oraz przy wykorzystywaniu wyników obserwacji do organizacji procesu wychowawczo-dydaktycznego: posiadanie wiedzy z psychologii, pedagogiki, niektórych obszarów medycyny dotyczących rozwoju człowieka, o sposobach wykorzystania danych dla optymalizowania środowiska wychowawczego dziecka, znajomość technik obserwacyjnych, sposobów (technik) zbierania danych, analizy i interpretowania danych uzyskanych na drodze obserwacji¹⁵.

W przedszkolu także niezbędne i konieczne jest systematyczne zbieranie informacji na temat umiejętności nabywanych przez dzieci w trakcie procesu nauczania-uczenia się, następnie ocena i interpretacja wyników pochodzących z obserwacji końcowej oraz sformułowanie celów do dalszych działań edukacyjnych w formie wniosków pedagogicznych. Materiał diagnostyczny powinien być oparty o sformułowane w podstawie programowej wychowania przedszkolnego¹⁶ standardy wymagań, a następnie gromadzony na podstawie obserwowalnych zachowań i efektów dziecięcej aktywności, np. w proponowany niżej sposób:

Tabela nr 1. Obserwowalne efekty dziecięcej aktywności

CELE OGÓLNE	CELE OPERACYJNE (przykładowe)	DANE DO ANALIZY DIAGNOSTYCZNEJ
Poznanie budowy ludzkiego ciała	<ul style="list-style-type: none"> • dziecko rysuje sylwetkę człowieka z uwzględnieniem poznanych części 	rysunek postaci

¹³ Por.: J. Szempruch, red., *Edukacja wobec wyzwań i zadań współczesności i przyszłości: strategie rozwoju*, Rzeszów 2006, s. 486-487; E. Sałata, red., *Kompetencje zawodowe nauczycieli, a problemy reformy edukacyjnej*, Radom 2001.

¹⁴ Por.: E. Jarosz, E. Wysocka, *Diagnoza psychopedagogiczna, podstawowe problemy i rozwiązania*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2006.

¹⁵ M. Karwowska-Struczyk, W. Hajnicz, *Obserwacja w poznawaniu...*, s. 8.

¹⁶ *Rozporządzenie MEN z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej...*

	ciała	
Doskonalenie percepcji zmysłowej	<ul style="list-style-type: none"> ▪ dziecko odtwarza rytm piosenki klaszcząc w ręce ▪ dziecko tworzy własną melodię podczas gry na dzwoneczkach chromatycznych 	czynności dziecka nagranie magnetofonowe
Rozwijanie wrażliwości emocjonalnej	<ul style="list-style-type: none"> ▪ dziecko planuje własne dobre uczynki w stosunku do kolegów na podstawie znajomości własnych mocnych stron 	rysunkowy plan pomocy kolegom (w czym mogą pomóc)
Poznanie własnych mocnych i słabych stron	<ul style="list-style-type: none"> ▪ dziecko opisuje własne zainteresowania na podstawie czynności, które lubi wykonywać 	rysunek, wypowiedź werbalna dziecka
Wdrażanie do uczestnictwa w kontaktach z techniką.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ dziecko szanuje wytwory innych podczas zabaw w klasie 	zachowanie dziecka
Wzbogacanie wiedzy na temat świata zwierząt i roślin	<ul style="list-style-type: none"> ▪ dziecko samodzielnie wykonuje prace związane z założeniem hodowli – sadzenie szczepów roślin 	efekt pracy dziecka –hodowla
Poznanie struktury swojej rodziny	<ul style="list-style-type: none"> ▪ dziecko obserwuje, nazywa oraz ilustruje formy tradycji rodzinnych 	herb rodziny
Kształtowanie nawyku uczestnictwa w tradycji przedszkola	<ul style="list-style-type: none"> ▪ dziecko planuje wspólnie z innymi działania podnoszące estetykę sali 	dekoracje, obserwacja aktywności dziecka

Zródło: Opracowanie własne

Nauczyciel przedszkola powinien tak kierować procesem dydaktycznym, aby stymulować wrodzone zdolności na bazie aktywności własnej dziecka, korygować nieharmonijność w jego rozwoju oraz zapobiegać pojawianiu się niepowodzeń w dziecięcym uczeniu się i samodzielnym poznawaniu otaczającej rzeczywistości. Oczekuje się od niego także, by badał prowadzoną przez siebie działalność dydaktyczno-wychowawczą, oceniał ją i ostatecznie na tej podstawie formułował wnioski określające to, co ma być udoskonalone w procesie kształcenia (dokonywanie ewaluacji¹⁷). A zatem, efektem doskonalenia jakości działań dydaktyczno-wychowawczych i opiekuńczych nauczyciela przedszkolnego powinna być ciągła modyfikacja jego działań po zastosowaniu analizy ich skuteczności i efektywności¹⁸ w odniesieniu do przyrostu umiejętności i wiedzy dziecka oraz kompetencji niezbędnych do podjęcia nauki w szkole, określonych w podstawie programowej wychowania przedszkolnego.

Z jednej strony nauczyciel poddawany jest więc presji oczekiwań dotyczących jego kompetencji pedagogicznych niespecyficznych, a z drugiej strony niejednokrotnie wymaga się od niego także dokonywania analizy i doskonalenia stosowanych sposobów, metod i form pracy z dzieckiem. Jednak czy nauczyciele pracujący w przedszkolach są przygotowani do

¹⁷ Por.: I. Adamek, *Ewaluacja i ocenianie...*, s. 76.

¹⁸ Por.: K. Konarzewski, *Jak uprawiać badania oświatowe ...*; I. Adamek, *Ewaluacja i ocenianie ...*; I. Adamek, *Teoretyczne i praktyczne podstawy konstruowania programów szkolnych*, Wyd. Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2007.

wypełniania tak istotnych zadań? Kolejne pytanie, jakie mi się nasuwa, jest następujące: czy nauczyciele pracujący w przedszkolach mają świadomość umiejętności związanych z kompetencją diagnostyczną? Czy nauczyciele potrafią realizować funkcję diagnostyczną przedszkola biorąc pod uwagę określone standardy wymagań odnośnie do gotowości szkolnej dziecka zapisane w podstawie programowej wychowania przedszkolnego? Czy sposób zapisu wspomnianych standardów wymagań w podstawie programowej wychowania przedszkolnego wspiera nauczyciela w wypełnianiu przez niego funkcji diagnostycznej przedszkola?

Biorąc pod uwagę te pytania opracowałam plan badań pilotażowych, które pomogłyby mi skoncentrować uwagę na faktycznych problemach nauczycieli związanych z diagnozowaniem rozwoju dziecka w oparciu o zapisy dokonane w podstawie programowej wychowania przedszkolnego.

4. Organizacja badań własnych

Przedmiotem podjętych przeze mnie pilotażowych badań pedagogicznych były zapisy wskaźników umiejętności i kompetencji dziecka kończącego edukację przedszkolną zamieszczone w aktualnej podstawie programowej wychowania przedszkolnego oraz funkcjonujące w świadomości nauczycieli pojęcie kompetencji diagnostycznej.

Celami teoretycznymi prezentowanych badań były:

- analiza rozumienia przez nauczycieli niektórych zapisów wskaźników gotowości szkolnej w podstawie programowej wychowania przedszkolnego,
- sprawdzenie rozumienia przez nauczycieli i ich umiejętności przekształcenia wymienionych wskaźników na poziomy trudności w odniesieniu do dzieci młodszych i starszych,
- poznanie opinii nauczycieli na temat poprawności zapisów niektórych wskaźników w podstawie programowej, oraz
- poznanie opinii respondentów na temat czynników składających się na kompetencję diagnostyczną nauczyciela pracującego w przedszkolu z dziećmi.

Celem praktycznym prezentowanych badań było wysunięcie pewnych wskazówek i wniosków odnośnie do potrzeby podjęcia szerszej dyskusji na temat zapisów w podstawie programowej wychowania przedszkolnego oraz badań dotyczących kompetencji diagnostycznej nauczycieli zatrudnionych w przedszkolach.

W związku z powyższym postawiłam następujące pytania badawcze:

- 1) *Czy nauczyciele potrafią odczytywać i przekształcać na obserwowalne czynności dziecka (z uwzględnieniem zasady stopniowania trudności) wskaźniki niejednoznacznie sformułowane w podstawie programowej wychowania przedszkolnego?*
- 2) *Jakie wskaźniki kompetencji diagnostycznej respondenci uznają za najistotniejsze z punktu widzenia osiągnięcia celów określonych w podstawie programowej wychowania przedszkolnego?*
- 3) *Czy można zauważyć na poziomie badań pilotażowych różnice między opinią nauczycieli wychowania przedszkolnego i studentów ostatniego roku pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej w obszarze wyżej wskazanych problemów badawczych?*

W związku z wymienionymi pytaniami przyjął, że wskaźnikami zmiennej zależnej „opinia nauczycieli na temat składników kompetencji diagnostycznej niezbędnej nauczycielom przedszkolnym biorąc pod uwagę zapisy dokonane w podstawie programowej wychowania przedszkolnego” są następujące cechy i umiejętności nauczyciela: spostrzegawczość, obiektywizm, rzetelność, umiejętność interpretacji uzyskanych informacji, wyróżniania słabych stron funkcjonowania i rozwoju dziecka, gromadzenia informacji o dziecku, organizacji procesu diagnozowania, dokonywania analizy i syntezy zebranych informacji, wyróżniania zdolności dziecka, przekształcania zebranych informacji na planowanie kierunków oddziaływań terapeutyczno-kompensacyjnych, uogólniania uzyskanych informacji i wyznaczania sfer zdolności lub trudności oraz umiejętność planowania procesu diagnozowania.

Biorąc pod uwagę literaturę na temat taksonomii celów poznawczych praktycznych i wychowawczych, wspierania oraz stymulowania rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym, a także własne doświadczenia dotyczące analizy, interpretacji i wykorzystania podstawy programowej wychowania przedszkolnego oczekiwałam, że w trakcie badań uzyskam odpowiedź na nurtujące mnie pytania i wątpliwości odnośnie do postawionych pytań badawczych. Dla uzyskania tych odpowiedzi zastosowałam metodę sondażu diagnostycznego. Technika gromadzenia niezbędnych danych stała się ankieta opracowana specjalnie na użytek tych badań oraz analiza zapisów w podstawie programowej i zapisów dokonanych przez respondentów.

Podstawową grupą badawczą byli nauczyciele wychowania przedszkolnego z różnym stażem pracy, stopniem awansu zawodowego oraz pracujący w różnych środowiskach

(przedszkola miejskie, wiejskie, publiczne i niepubliczne). Dodatkowo w badaniach (dla porównania opinii) wzięli udział także studenci ostatniego roku pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, jednak tylko ci, którzy deklarowali w miarę dokładne zapoznanie się z zapisami dokonanymi w podstawie programowej wychowania przedszkolnego. Uznałam, że opinia potencjalnych nauczycieli wychowania przedszkolnego, przystępujących wkrótce do pracy z dzieckiem, może być interesująca i może wzbogacić wnioski z przeprowadzonych badań.

W celu analizy wyników przeprowadzonych badań zastosowałam zestawienia zbiorcze odpowiedzi respondentów z przeliczeniem procentowego udziału dokonanych przez nich wypowiedzi oraz obliczenie współczynnika korelacji między opinią nauczycieli i opinią studentów ostatniego roku pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Dodatkową analizą wypowiedzi respondentów była jakościowa analiza poczynionych przez nich interpretacji wybranych, niejednoznacznych zapisów w podstawie programowej wychowania przedszkolnego oraz przekształcenia ich na mierzalne i obserwowalne wskaźniki umiejętności/wiadomości dziecka w wieku przedszkolnym z uwzględnieniem stopni trudności i poziomów tych umiejętności/wiadomości.

Ponieważ badania miały charakter pilotażowy (a więc jedynie sondujący istnienie problemu bądź jego brak), próba badawcza przyjęta została ze względów praktycznych - łatwego dostępu do respondentów z uwzględnieniem ich zgody na wzięcie udziału w badaniach. W związku z tym liczebność próby badawczej mieściła się w obszarze określanym jako mały (24 nauczycieli i 24 studentów).

5. Analiza wyników przeprowadzonych badań pilotażowych

W przeprowadzonych badaniach pilotażowych, podjętych pod wpływem własnych wątpliwości odnośnie do niektórych zapisów w podstawie programowej wychowania przedszkolnego, uzyskałam interesujące dane.

Na pytanie „Czy uważa Pan/i, że wyznaczone w podstawie programowej wychowania przedszkolnego cele wyczerpują wspieranie wszystkich sfer rozwoju dziecka przed podjęciem nauki w szkole?” twierdząco odpowiedziało tylko 66,7% nauczycieli. Wśród brakujących w podstawie programowej celów respondenci wskazali na te, które dotyczą: rozwijania umiejętności tworzenia, samodzielnego rozwiązywania problemów w sposób niekonwencjonalny, rozwoju wyobraźni, komunikowania się z innymi (np. *komunikaty typu „ja”*), wspierania i rozwiązywania problemów rozwoju emocjonalnego (*rozpoznawanie uczuć, radzenie sobie z trudnymi emocjami, asertywnych postaw*), szeroko pojętej

samodzielności, szeroko pojętego wychowania moralnego (*dobra, zła, piękna, szacunku*), treści matematycznych dotyczących innych wymiarów niż liczba (*wielkości, grubości, wysokości*). Jeden z respondentów wskazał także na problemy interpretacji zapisów w podstawie programowej: *„Ogólnie zapisy w podstawie programowej zawierają wszystkie cele, ale pozostaje sprawa interpretacji ich przez nauczyciela. Inna sprawa, że podstawa programowa „cofa” dzieci jeśli chodzi o kształcenie matematyczne i językowe oraz niektóre sformułowania są zbyt ogólne i nie zawsze wiadomo, co z nich wynika”* (wypowiedź nauczyciela pracującego 17 lat w nauczaniu początkowym, a od roku w przedszkolu).

Na kolejne pytanie: *„Czy uważa Pan/i, że zapisy dotyczące wskaźników gotowości szkolnej dzieci kończących edukację przedszkolną wyczerpują wskaźniki kompetencji i umiejętności przedszkolaka kończącego edukację przedszkolną?”* twierdząco odpowiedziało tylko 45,8% respondentów. Podczas rozwinięcia swojej wypowiedzi wskazali oni na brak w podstawie programowej np. wskaźników dotyczących rozwijania sprawności intelektualnych, wyobraźni, twórczych zachowań (*wychodzenie poza szablon*), rozwiązywania problemów (także otwartych) oraz dotyczących wychowania do wartości. Jeden z respondentów napisał: *„...wskaźniki nie do końca odpowiadają celom, np. brak wskaźników do celu: budowanie systemu wartości, kształtowanie odporności emocjonalnej.”* Natomiast kolejna z respondentek zauważyła: *„Przedstawione wskaźniki umiejętności dziecka w wielu obszarach są trudne do zmierzenia. Brakuje m. in. wskaźników dotyczących rozwoju twórczości dziecka, rozpoznawania i nazywania figur geometrycznych itd. W każdym obszarze można byłoby umieścić jeszcze wskaźniki bardziej istotne dla rozwoju dziecka”* (nauczyciel z 18-letnim stażem pracy w przedszkolu).

Na pytanie *„Czy zapisy w podstawie programowej wychowania przedszkolnego typu „Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej **wie, że...**” są wg Pana/i właściwe z punktu widzenia taksonomii celów poznawczych?”* twierdząco odpowiedziało tylko 16,7% respondentów, natomiast odpowiedź „Nie” wskazało 58,3% respondentów.

Podczas interpretacji wskaźników umiejętności/kompetencji umieszczonych w podstawie programowej na pytanie: *„Jakie kompetencje dziecka kryją się wg Pana/i pod wskaźnikiem „Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej wykazuje zainteresowanie ...architekturą zieleni...”* respondenci udzielili bardzo różnorodnych wypowiedzi: *„...znajomość drzew, krzewów, rozróżnianie ich,... orientacja np. co to jest park, co to jest las,... zainteresowanie przyrodą, szanowanie zieleni, sadzenie roślin, ...dostrzeganie zmian zachodzących w przyrodzie, poznawanie (na skutek dociekań) gatunków*

i rodzajów roślin, ...uczestnictwo w prowadzeniu prostych hodowli roślin,nazywanie części rośliny, ...opisywanie cyklu rozwojowego wybranych roślin, nazywanie narzędzi stosowanych przez człowieka w kontaktach z przyrodą,uczestnictwo w zajęciach, które pomagają dziecku zrozumieć to zagadnienie,wykonywanie prac plastycznych z zakresu ekologii artystycznej (plastyczno-konstrukcyjnej),nazywanie i odróżnianie wybranych roślin, drzew, krzewów, zbóż, traw, ... projektowanie ogrodu, rabatki, ...dostrzeganie piękna otaczającego świata zwierząt i roślin, bycie w kontakcie z przyrodą”. Jednak część nauczycieli stwierdziła, że nie wie, co to sformułowanie znaczy, jeden z nich stwierdził: *„Dla mnie to słowotwórstwo”* (nauczyciel z 19-letnim stażem pracy w przedszkolu).

Z kolei na pytanie *„Jakie kompetencje dziecka kryją się wg Pana/i pod wskaźnikiem „Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej ...zna zagrożenia płynące ze świata ludzi, roślin oraz zwierząt i unika ich”?* respondenci odpowiadali: *„Kolejne słowotwórstwo, mało precyzyjne i kwieciste sformułowanie,... trochę zbyt ogólne stwierdzenie..., ...trudne do sprecyzowania”* lub podawali odpowiedzi z różnorodną interpretacją tego zapisu, np.: *„Wychowanie dla poszanowania roślin i zwierząt, rozumienie zjawisk atmosferycznych i unikanie zagrożeń, dbałość o bezpieczeństwo własne i innych,Kompetencje społeczne, przyrodnicze, dbałości o bezpieczeństwo własne i innych, ... Świadomość zagrożeń; kompetencje językowe (potrafi o tym rozmawiać),...Rozpoznawanie niebezpiecznych roślin (trujących); ostrożność w kontaktach ze zwierzętami a także osobami obcymi, ..(dziecko)Przestrzega ogólne zasady bezpieczeństwa(1) Stosuje zasady bezpiecznego poruszania się po drogach i zasady bezpiecznego korzystania ze środków transportu(2) Radzi sobie w sytuacjach trudnych(3) Stosuje zasady bezpieczeństwa wobec kontaktów z osobami obcymi, nieznanymi zwierzętami i roślinami (4) Preferuje bezpieczne formy spędzania czasu wolnego (5) Potrafi postępować bezpiecznie i rozważnie (6).”*

Natomiast na pytanie dotyczące sposobów diagnozowania kompetencji dziecka *„Jak wg Pana/i można zdiagnozować (zaobserwować i zarejestrować) następujący wskaźnik kompetencji dziecka „Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej ...poddaje się leczeniu...?”* respondenci odpowiadali: *„Na podstawie rozmów z dziećmi, podczas badań (np. postawy), które przeprowadzane są w przedszkolach, ...W sytuacjach, gdy dziecko ma temperaturę, jest chore (czy pozwala zmierzyć temperaturę, czy rozumie konieczność przemycia wodą utlenioną), ...Poprzez wywiad z rodzicami i obserwację dziecka podczas wizyt w przedszkolu zaproszonych lekarzy np. stomatologa, ... Rozmowę z dzieckiem, rodzicami”.*

Jednak część nauczycieli odpowiedziała poddając w wątpliwość możliwość zdiagnozowania tego wskaźnika w przedszkolu: „*To jest niedoskonałość tej podstawy programowej – niektórych kompetencji nie można zmierzyć, ...Wskaźnik nie jest konkretny, ...Nie można,Nauczyciele nie są w stanie tego zdiagnozować, chyba że po rozmowie z rodzicami, choć nie zawsze jest taka sama reakcja dziecka na kontakt z lekarzem (nauczyciel z 18-letnim stażem pracy przedszkolu),...Tego wskaźnika nie jesteśmy w stanie zdiagnozować (nauczyciel z 3-letnim stażem pracy w przedszkolu)*”.

Na pytania dotyczące umiejętności wyróżniania poziomów trudności dla przykładowych wskaźników zapisanych w podstawie respondenci odpowiadali w następujący sposób:

- „*Czy potrafi Pan/i podać przynajmniej dwa poziomy trudności dla wskaźnika umiejętności dziecka „Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej... potrafi uważnie patrzeć (organizuje pole spostrzeżeń) aby rozpoznać i zapamiętać to, co jest przedstawione na obrazkach*”? „Tak” odpowiedziało tylko 58,3% respondentów;
- „*Czy potrafi Pan/i podać przynajmniej dwa poziomy trudności dla wskaźnika umiejętności dziecka „Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej ... wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa*”? „Tak” odpowiedziało tylko 38,7 % respondentów;
- *Czy potrafi Pan/i podać przynajmniej dwa sposoby dokonywania obserwacji do wskaźnika: „Dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej... wie, o czym mówi osoba zapowiadająca pogodę w radiu i w telewizji...”, dzięki którym można rozpoznać czy dziecko posiada te kompetencje czy jeszcze ich nie posiada?* „Tak” odpowiedziało tylko 50 % respondentów.

Wśród kompetencji pedagogicznych respondenci wyróżnili 5 najistotniejszych z punktu widzenia realizacji podstawy programowej wychowania przedszkolnego: diagnostyczną (17 wskazań), dydaktyczną (16 wskazań), komunikacyjną (12 wskazań), organizacyjną (12 wskazań), współdziałania (11 wskazań). Dla porównania, studenci ostatniego roku pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej kompetencję diagnostyczną wskazali dopiero na trzecim miejscu, a potrzeby kompetencji współdziałania z innymi w procesie kształcenia w przedszkolu były dla nich nieistotne. Jednak należy dodać, że mimo tych różnic współczynnik korelacji przy porównaniu opinii nauczycieli i studentów odnośnie do tego problemu był znaczny i wyniósł 0,728334.

Natomiast wśród wskaźników kompetencji diagnostycznej nauczyciele biorący udział w badaniu wskazali za najistotniejsze następujące umiejętności: interpretacji uzyskanych informacji (18 wskazań), przekształcania uzyskanych informacji na planowanie kierunków oddziaływań kompensacyjno-terapeutycznych (15 wskazań), gromadzenia informacji o dziecku (13 wskazań), spostrzegawczość (12 wskazań), obiektywizm (10 wskazań). Natomiast studenci za najistotniejsze uznali spostrzegawczość, obiektywizm, umiejętność interpretacji uzyskanych informacji, gromadzenia informacji o dziecku i planowania procesu diagnozowania. Tu współczynnik korelacji między opinią nauczycieli i studentów był znacznie niższy i wyniósł 0,453834.

Przy analizie odpowiedzi nauczycieli i studentów na pytania zawarte w ankiecie niski wskaźnik korelacji wystąpił przy odpowiedziach „Tak” (0,204726) i „Nie” (0,417301), natomiast znaczna korelacja zaznaczyła się przy odpowiedziach „Nie wiem” z uwzględnieniem braku odpowiedzi (0,636495).

6. Podsumowanie i wnioski

Zaprezentowane badania pozwoliły stwierdzić, że problem dotyczący zapisów oraz odczytywania celów i wskaźników umiejętności/ wiadomości dziecka zapisanych w aktualnej podstawie programowej wychowania przedszkolnego jednak istnieje. Uznałam istnienie tego problemu, ponieważ:

- potwierdzone zostały w wypowiedziach respondentów moje własne odczucia odnośnie do niejednoznaczności i braku poprawności z punktu widzenia taksonomii celów poznawczych niektórych zapisów wskaźników gotowości do podjęcia nauki w szkole dzieci kończących edukację przedszkolną. Dotyczy to zapisów typu: „*Dziecko: „...wie, o czym mówi osoba zapowiadająca pogodę w radiu i w telewizji...”, „...podejmuje rozsądne decyzje i nie naraża się na niebezpieczeństwo wynikające z pogody, np. nie stoi pod drzewem w czasie burzy...”, „...poddaje się leczeniu..”, „...interesuje się architekturą zieleni, architekturą wewnątrz...” itp.*
- w przytoczonych wypowiedziach nauczycieli można było zauważyć, że mają oni trudności z odczytywaniem intencji autorów podstawy programowej oraz doбором jednoznacznych, obserwowalnych i mierzalnych czynności dziecka (z uwzględnieniem poziomów trudności) do wskazanych umiejętności i kompetencji dziecka kończącego edukację przedszkolną; tu pytanie, jakie mnie nurtuje w tym zakresie: *czy zapisy w podstawie programowej powinny być w ogóle interpretowane, czy raczej umiejętności i kompetencje dziecka kończącego edukację przedszkolną*

określone w podstawie powinny być na tyle jasno określone, by wszyscy nauczyciele dążyli do rozwinięcia tych samych umiejętności przygotowując dziecko do podjęcia nauki w klasie I (czy to program wg wskazań R. Więckowskiego powinien być interpretowany, a nie realizowany¹⁹);

- zgodnie z sugestiami nauczycieli, biorących udział w badaniach podstawa programowa wychowania przedszkolnego zawiera wiele wskaźników dotyczących wiedzy dziecka kończącego edukację przedszkolną; moja kolejna wątpliwość dotyczy tego aspektu: czy nie większą uwagę należałoby skupić w tym dokumencie na umiejętnościach i nawykach dziecka w wieku przedszkolnym;
- Nie wszyscy nauczyciele mają opanowane podstawy formułowania poznawczych, praktycznych i wychowawczych celów operacyjnych, co może im utrudniać dobór rozwijanych kompetencji dziecka na różnych poziomach i różnym stopniu trudności w oparciu o wskaźniki określone w podstawie programowej wychowania przedszkolnego; w wypowiedziach ankietowych pojawiły się (tak samo jak w postawie programowej) zapisy niejednoznacznych, ogólnych umiejętności, szczególnie odnoszących się do wiedzy: „Dziecko **rozumie** zjawisko..., **posiada ogólne informacje** na temat... oraz **wie, że...**”, „**Wie** co grozi ze strony...”, „**Zna ogólne zasady** bezpiecznej zabawy”, „**Wie jakich** sytuacji unikać...” itp.
- Uczestniczący w sondażu nauczyciele zauważają w świetle zapisów dokonanych w podstawie programowej wychowania przedszkolnego znaczenie kompetencji diagnostycznej nauczyciela przedszkola w procesie gromadzenia i wykorzystywania uzyskanych informacji o dziecku, uwzględniając jednocześnie w tym zakresie współpracę z innymi.

Poznanie kompetencji, umiejętności, trudności rozwojowych, zainteresowań i zdolności dziecka/ucznia jest jednym z podstawowych zadań każdego nauczyciela. Dzięki planowo uzyskanemu materiałowi diagnostycznemu nauczyciel może organizować postępowanie wychowawcze lub dydaktyczne wobec każdego z wychowanków, efektywnie wykorzystać zastosowane metody i formy pracy oraz prognozować osiągnięcia dziecka w każdym obszarze jego aktywności. Dobrze by było więc, by wraz z oczekiwaniami odnośnie efektywnego realizowania funkcji diagnostycznej, nauczyciel przedszkola otrzymywał jasno i właściwie sformułowane wytyczne odnośnie rozwijania i wspierania

¹⁹ R. Więckowski, *Wychowanie przedszkolne – podstawowym etapem edukacji*, „Wychowanie w Przedszkolu”, nr 9/ 1994.

umiejętności oraz kompetencji dziecka określone przez MEN w podstawie programowej wychowania przedszkolnego.